

ПОЕТИЧНИЙ СВІТ ВАСИЛЯ СТУСА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СУЧАСНОГО СТАРШОКЛАСНИКА

У статті акцентується увага на особливостях вивчення лірики Василя Стуса учнями старшої школи. Автор пропонує вчителям-практикам власну методику аналізу й інтерпретації віршів поета, рекомендованих чинною програмою.

Ключові слова: аналіз літературного твору, інтерпретація, ліричний герой, пейзажна, інтимна, патріотична й філософська лірика.

О. Глеб. Поэтический мир Василя Стуса в интерпретации современного старшеклассника. В статье акцентируется внимание на особенностях изучения лирики Василя Стуса учащимися старших классов. Автор предлагает учителям-практикам собственную методику анализа и интерпретации стихов поэта, рекомендованных действующей программой.

Ключевые слова: анализ литературного произведения, интерпретация, лирический герой, пейзажная, интимная, патриотическая и философская лирика

O. Gleb. Poetic worlds of Vasyl Stus in the interpretation of modern senior high school. The article focuses on the specifics of the study of poetry of Vasyl Stus high school students. By offering teachers practitioners own method of analysis and interpretation the poet, recommended current program.

Keywords: analysis of literary works, interpretation, the lyrical hero, pastoral, intimate, patriotic and philosophical lyric.

Мета: допомогти вчителям української літератури зрозуміти особливості поетичного світу Василя Стуса задля правильної інтерпретації старшокласником.

Вивчення курсу української літератури ХХ століття учнями загальноосвітньої школи – процес інтелектуального й духовного розвитку юнаків та дівчат як особистостей. Адже саме література цього періоду дає змогу молодому поколінню пізнавати світ під іншим кутом зору, знаходити відповіді на власні питання, відкривати в собі здатність до співпереживання, спостереження, формує вміння переживати почуття. Тому урок літератури в старших класах повинен бути спрямований не тільки на роз-

виток пізнавальної діяльності, але й спонукати до творчості.

Як правило, на даному етапі вивчення літератури учні вже володіють певними навичками шкільного аналізу літературного твору, тому вчителям слід акцентувати увагу на розвитку творчого потенціалу старшокласників, зокрема, на формуванні їхньої інтерпретаційної компетентності. Цікавою й захоплюючою може виявитися робота старшокласників над вивченням ліричних творів Василя Стуса, творчість якого є багатогранною і самобутньою.

Талант письменника, трагічна доля, боротьба з тоталітарним режимом за незалежність України, відродження духовності – усе це протягом багатьох років продовжує викликати інтерес до його поетичного надбання. Вірші поета позначені глибиною думки й почуттів, безмежною любов'ю до рідного краю. Любов до України стала сенсом життя Василя Стуса.

Поезія письменника надзвичайно складна і не завжди посильна для пересічного старшокласника, тому аналіз лірики варто розпочинати із творів раннього періоду. На цьому етапі учні ознайомлюються з пейзажною, інтимною та патріотичною лірикою для того, щоб на наступному занятті було легше вивчати філософські твори.

У творах пейзажної лірики Василь Стус щоразу тонко помічає найменші особливості світу природи і цим умінням дещо наближається до таланту Ліни Костенко. Відомий літератор Є. Летюк після бесіди з письменником-початківцем написав такі рядки про його поезію: "Прочитав я їх, і вони полонили мене своїм сонцелюбством, тонким ліризмом, чудовим відчуттям пейзажу" [5, 14]. Візьмемо для прикладу кілька строф із віршів, що увійшли до збірки "Зимові дерева". Так, у поезії "Лісова ідилія" автор описує красу лісу у весняну пору, коли "шишки горять, як креміві цукерки, / і пересохлий травень залюбки / тополь потрошить повстятні черемки", "Лопух зморився і розліг з досади, / згорнувши руки, збувшись бажань", "яшірки, мов коні, шиї витягли / із шпар у простір" [8, 14]. Така захоплююча ідилія у лісі викликає не тільки замилювання, але й, мабуть, здатна пробудити у старшокласників паростки творчості.

Добре було б, якби на уроці творча група учнів зобразила цю поезію в малюнку, а також доцільно було б запропонувати написати невеличке есе з приводу пережитих емоцій чи спонукати до створення власних поетичних рядків.

Своєрідно й незвично зображено осінь у поезії "Осліпле листя відчувало яр", коли почалася пора листопаду: "Осліпле листя відчувало яр / і палене збігло до потоку, / брело стежками, навпрошки і покотом / донизу, в воду – загасить пожар" [8, 15]. Такий персоніфікований образ розкриває особливості авторського світобачення і дещо перегукується із внутрішнім станом поета, котрий перебуває "в передчутті біди": "Схилились осоки до води, / на шум єдиний в лісі. Яр вирує, / а осінь день, як повечір'я, чує" [8, 15].

Аналізуючи поезію "Зимові дерева", варто наголосити, що цей твір є уже не стільки пейзажною замальовкою, а деякою мірою проявом філософського бачення митця, на що вказують підтекстові натяки: "Згорнули руки – не викричатись / (як викричатись без рук?). / Засніженим віттям витишитись / тополі і не беруться" [8, 70]. Цей вірш, що дав назву збірці символізує стан українського суспільства, якому властива зачмерлість і замороженість, а разом з тим протистояння зимі в очікуванні весняного пробудження. Тут явно простежується асоціація людей з деревами, котрі ні рости, ні цвісти не можуть.

Напрочуд цікавою є інтимна лірика поета, характеризуючи яку І. Дзюба вдало підмітив: "Захоплення і розчарування, переживання невдач (природно, кожної з них – як непоправної і згубної) – немовби зізнання душі про зусилля знайти відгук у світі, зріднитися з іншою душею, цим подолавши самоту, а отже, і власну невикінченість, і долучившись до чогось значимого... Отож лірика кохання – це і лірика найінтимнішої орієнтації в цінностях людських відносин взагалі, лірика самовипробування на соціальну і духовну резонансність особистості" [3, 8]. У шкільній програмі для вивчення пропонуються два твори письменника – "Церква святої Ірини" та "У порожній кімнаті". Перший вірш написаний поетом у час, коли той перебував під слідством 1972 р., та входить до збірки "Час творчості". Поезія несе в собі дуже глибокі

переживання ліричного героя про долю своєї сім'ї: "Церква святої Ірини / криком кричить із імлі, / мабуть, тобі вже, мій сину, / зашпори в душу зайшли", "Жінку лишив на наругу, / маму лишив на біду. / Рідна сестра, як зигиця, / б'ється об мури грудьми. / Господи! Світ не святиться – / побожеволіли ми" [8, 188]. Аналізуючи цей поетичний твір на уроці, варто поставити учням кілька запитань:

• *Що, на вашу думку, у творі символізує образ церкви?*

• *Як у поезії передаються переживання ліричного героя за долю своєї сім'ї?*

• *Як зображено страждання рідних?*

• *Як ви вважаєте, яку роль у творі відіграє образ чорної біди й згадка про страсну путь?*

Болісними особистими переживаннями за долю чоловіка-в'язня сповнені віршовані рядки із твору "У порожній кімнаті". Слід також наголосити, що він присвячений Валентині Попелюх, дружині Василя Стуса. Це вона, "самотня" і "недужа", "біла, ніби стіна", стомившись від очікування свого чоловіка, живе у цілком порожній кімнаті. Твір нагадує голосіння, котрі передаються за допомогою прийому алітерації.

Силу й глибину поетових почуттів зображено також і у його прекрасних віршах "Яка любов! Минула ціла вічність", "Я марно вчив граматику кохання", "І не те, щоб жити – більше", "Ці яблуна тримала у руках моя дружина" та інших. Є також у творчому доробку талановитого поета й вірші, присвячені синові Дмитрові, котрого дуже любив і мріяв бачити чесним та мудрим чоловіком. Зокрема, почуття безмежної батьківської любові описані в поезії "Наснилося, з розлуки наверхлося".

Чи не найяскравішою, що помітно вирізняється з ряду усіх інших, є громадянсько-патріотична лірика поета. Він створив власний образ Українці-неньки, яка гнівно осуджує своїх ворогів, що роздирають її на шматки. Він також зображує історичну правду, використовуючи національну лексику. Більшість творів, що належать до цієї лірики, входять до збірки "Палімпсести". Цікаво, що її уклали друзі Василя з раніше виданих та написаних в ув'язненні творів. Сама назва є символічною. Палімпсести – це пергаменти, з яких стерли старий текст і написали новий, через який можна часом побачити старий.

Василь Стус – справжній патріот України. Як стверджував І. Дзюба, "в його патріотизмі не лише і не так традиційні тони – бадборі, закличні, грізні, войовничі, як сумні, розпачливі, стражденні та стоїчні" [3, 13–14]. Зі змісту більшості патріотичних творів поета видно, що і

автор, і ліричний герой – незламний борець, що до кінця життя здатний відстоювати свої ідеали. Україною поет жив і марив, перебуваючи на чужині, бо вона була сенсом його життя. До цього виду лірики належать вірші "За літописом Самовидця", "На колимськiм морозі каліна", "Ярій, душе. Ярій, а не ридай", "На Колимі запахло чебрецем", "О земле втрачена, явися..." та ряд інших.

Вивчаючи запропоновану шкільною програмою поезію "За літописом Самовидця", спрямовуємо увагу старшокласників на образ Самовидця – одного з авторів козацьких літописів XVII століття. Літописець не приховував тих ганебних учинків козацької старшини, які призвели до занепаду держави, так званої Руїни, унаслідок чого Україна перестала бути незалежною. Василь Стус по-своєму інтерпретував це історичне джерело, збагативши власним осмисленням та ліризмом. Самовидець у Стуса – це будь-який в'язень, котрий багато чого бачив і пережив, і мусить написати свій літопис. Дотримуючись традиції літописання, автор спочатку подає опис природи, а згодом природа непомітно переплітається зі станом душі пригнобленої людини, котра поволі перетворюється в раба. Таким людям автор співчуває, називаючи "скаженими синами України", а матері проклинають їх. Аналізуючи цей поетичний твір, доцільно задати учням кілька запитань:

• *Чому автор звертається до жанру літопису?*

• *Як переживається доба Руїни із часоною для Стуса добою?*

• *Чи погоджуєтесь ви з думкою про те, що зрада національних інтересів – це одвічна українська проблема?*

Чи не найбільш виразно патріотичні мотиви звучать у вірші "Як добре те, що смерті не боюсь я", котрий, мабуть, став відповіддю тим, хто лякав поета смертю. Він, як і більшість українських поетів-пророків, передбачив свою трагічну загибель на чужині і вірив, що бодай мертвим, він все-таки повернеться в Україну. Вірш дещо нагадує заповіт, а все життя поета можна охарактеризувати словами його ж поезії: "...жив, любив і не набрався скверни, / ненависті, прокльону, каяття" [4, 206].

Слід зауважити, що вся лірика Стуса є філософською. У таких поезіях, як "В мені уже народжується Бог", "Сто дзеркал спрямовано на мене" чи "Цей біль – як алкоголь агонії", він намагається з'ясувати суть свого існування, зрозуміти, хто він є і яке його призначення на Землі.

Василь Стус був людиною глибоко релігійною, що легко простежується у його філософських віршах. Навіть фізичний біль він сприймає як благо – подібно до біблійних мучеників. Так, у поезії

"Вельможний сон мене опав" поет заявляє: "Тож не хресті святих розстань / тримайсь допоки скону / дороги зустрічей, прощань, / свавілля і закону" [3, 297].

Уже в ранніх поезіях Стуса відчувається мотив самотності й тривоги за долю народу, за власну долю. У творі "Сховатися від долі не судилося" він пише: "Сховатися од долі не судилося: / Ударив грім – і зразу шкереберть / пішло життя..." [3, 335].

У часи найскладніших випробувань душі Василь Стус завжди залишався поетом, котрий умів описати вічність людських ідеалів, тому залишиться у серцях багатьох поколінь як борець за правду й незалежність України. До такого висновку варто привести учнів під час вивчення багатогранної творчості цього талановитого поета. На жаль, шкільна програма не пропонує сучасним юнакам та дівчатам для вивчення більш складні для аналізу й інтерпретації твори Василя Стуса. На думку методиста О. Слоньовської, "привчившись "ковтати" поезію нерозкритою, старшокласники втрачають здатність опрацювати складні поетичні тексти" [7, 681]. Тому вчителям слід ураховувати такі зауваги, формуючи покоління свідомих патріотів українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браїлко Юлія. Семантико-стилістичні інтерпретації християнських теонімів у поезії Василя Стуса / Юлія Браїлко // Дивослово. – 2004. – № 10. – С. 44–48.
2. Гурець Михайло. Виховні можливості поезії Василя Стуса / Михайло Гурець // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 8–10.
3. Дзюба Іван. Різбяр власного духу // Стус В. С. Під тягарем хреста. – Львів : Каменяр, 1991. – 159 с.
4. Дзюба Іван. Свіча у кам'яній пітьмі // Стус Василь. Палімпсест: Вибране. – К. : Факт, 2003. – 432 с.
5. Лазоренко Анатолій. Син України // Стус В. С. І край мене почує: поезії / [упор. А. І. Лазоренко]. – Донецьк : Донбас, 1992. – 295 с.
6. Макарчук Валентина. "Від юних літ до юного змужніння" (Рання лірика Василя Стуса) / Валентина Макарчук // Слово і час. – 1992. – № 8. – С. 64–70.
7. Слоньовська О. В. Конспекти уроків з української літератури для 11-х класів: Нове прочитання творів / Слоньовська О. В. – К. : Рідна мова, 2001. – 797 с.
8. Стус Дмитро. Етика Василя Стуса // Стус Василь. Таборовий зошит: вибрані твори / [упор. Д. Стус]. – К. : Факт, 2008. – 452 с.
9. Яструбецька Валентина. Концепт "Україна" в поезотворчості Василя Стуса / Валентина Яструбецька // Слово і час. – 2004. – № 10. – С. 37–43.

Стаття надійшла 17.10.2013 р.